

УДК 349.42:639.3.03

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЕЛЕКЦІЙНО-ПЛЕМІННОЇ РОБОТИ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ РИБНИЦТВА В УКРАЇНІ

**Ю.В. ШОВКУН, здобувач¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. У статті висвітлено проблемні питання правового регулювання селекційно-племінної роботи у рибництві України. Проаналізовано окремі нормативно-правові акти, що регулюють порядок ведення відповідної роботи у рибництві. Досліджено питання правової охорони селекційного досягнення у рибництві.

Ключові слова: селекційно-племінна робота, селекційно-племінна робота у рибництві, селекційне досягнення у рибництві

Збереження та розвиток існуючої племінної бази в рибництві є пріоритетним напрямом удосконалення селекційно-племінної роботи у рибництві. Сучасний стан багатьох рибогосподарських підприємств України характеризується значним зменшенням обсягів виробництва. До того ж в останні десятиріччя виникли значні труднощі в організації селекційно-племінної роботи в рибництві [1].

Правові засади селекційно-племінної роботи у тваринництві досліджувалось науковцями як економічного спрямування, зокрема: В. І. Антотенком, В. П. Бородай, М. А. Вітвицьким, С. А. Войналовичем, М. В. Гринжевський, В. І. Козлов, О. М. Колос, О. В. Пічкур, І. М. Шерман та іншими, в роботах яких частково приділялася увага селекційним досягненням як результату діяльності зооінженерів, ветеринарів та інших спеціалістів сільськогосподарських наук, так і юридичного: О. Б. Бутнік-Сіверський, І. І. Дахно, В. С. Дроб'язко, Ю. М. Капіца, С. С. Ковальова, О. В. Кохановська, О. О. Кулініч, В. І. Курило, О. П. Орлюк, М. В. Паладій, О. А. Підпригора, О. П. Світличний, О. О. Штефан та інші.

Теоретичною основою нашого дослідження, крім зазначених, є й праці відомих вітчизняних учених-правознавців у галузі аграрного права, таких як Н. О. Багай, В. М. Єрмоленко, В. П. Жушман, І. І. Каракаш, Т. Г. Ковальчук, В. Л. Мунтян, В. І. Семчик, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, Н. І. Титова та інші.

Метою цієї статті є дослідження правового регулювання селекційно-племінної роботи як об'єкта правовідносин у сфері рибництва.

Державна Концепція Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки (далі – Програма) передбачає створення нормативно-правового, економічного та організаційного механізму

¹Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент Л.О. Панькова

для забезпечення розвитку рибного господарства та конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, що дасть змогу забезпечити населення України рибною продукцією відповідно до науково обґрунтованих норм споживання. Проте протягом останніх років державна політика у сфері рибного господарства не сприяла нарощуванню інвестиційного потенціалу, забезпеченню конкурентоспроможності, збільшенню обсягу виробництва власної продукції. Серед основних причин виникнення проблеми є зменшення кількості й погіршення екологічного стану наявних нерестовищ, забруднення води та, як наслідок, – виснаження запасів водних живих ресурсів [2].

Серед шляхів і способів вирішення назрілих питань Програма називає формування і утримання селекційно-плеємної бази для підвищення якості об'єктів аквакультури в Україні.

Найгострішими проблемами залишаються відсутність у більшості суб'єктів господарювання мотивації до нарощування поголів'я сільсько-господарських тварин та збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва в цілому та в рибництві зокрема. Разом із тим промислове тваринництво використовує спеціалізовані, високопродуктивні генотипи імпортової селекції, що призводить до втрати генотипів вітчизняної селекції та виникнення проблеми суттєвого зменшення генетичного різноманіття, зниження резистентності тварин та суттєвої залежності від імпорту плеємних (генетичних) ресурсів.

Зважаючи на те, що здійснення комплексу робіт з поліпшення плеємних і продуктивних ознак сільськогосподарських тварин – один з вирішальних факторів підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва, існує нагальна потреба створення сучасної вітчизняної системи селекції для подальшого формування власної плеємної бази, забезпечення конкурентоспроможності галузі, збереження біологічного та генетичного різноманіття, формування власного експортного потенціалу плеємних (генетичних) ресурсів [3].

Проте реалізація будь-якої програми пов'язана з фінансуванням, яке у сучасних умовах здійснюється не на належному рівні. Механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Селекція у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу», здійснюється згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу» від 18 травня 2011 р. № 515 (далі – Порядок) [4]. Бюджетні кошти спрямовуються на створення сучасної державної системи селекції у тваринництві і птахівництві, зокрема на: реалізацію або придбання (без права на перепродаж) для подальшого відтворення плеємних (генетичних) ресурсів вітчизняного походження, зокрема, риби за договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу права власності. На організацію діяльності рибовідтворювальних комплексів та інших бюджетних установ у сфері рибного господарства в 2014 р. було передбачено 41,385 тис. грн, а в 2015 р. – 34,606 тис. грн; для селекції у рибному господарстві та відтворення водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та

Азово-Чорноморському басейні на 2014 р. було передбачено 13 тис. грн, а на 2015 р. на такий вид роботи коштів не передбачено взагалі [5, 6].

Відповідний Порядок передбачає кошти і на ведення та видання державних книг племінних тварин і Державного племінного реєстру, існування якого було скасовано на підставі спільного наказу Міністерства аграрної політики та продовольства і Національної академії аграрних наук України [7].

Натомість реєстрація племінних стад, як групи чистопородних або одержаних за затвердженою програмою породного вдосконалення тварин, зареєстрованих в державних книгах племінних тварин, які мають порівняно вищу племінну (генетичну) цінність та можуть використовуватися в селекційному процесі відповідно до програм селекції, здійснюється шляхом внесення відомостей до Державного реєстру суб'єктів племінної справи у тваринництві, у рибництві – це племінний завод, племінний репродуктор, селекційний центр [8]. Результатом діяльності їх може стати отримання сертифіката племінних (генетичних) ресурсів рибництва – на племінну рибу, личинки, запліднену ікру, молоки (сперму) [9].

Аналіз нормативно-правових актів у галузі розвитку селекційної роботи в тваринництві дає можливість зробити висновок про необхідність підтримки власних селекційних доробок та запровадження належної правової охорони права інтелектуальної власності на селекційні досягнення як у галузі тваринництва, так у рибництві. Оскільки нині селекційне досягнення у галузі тваринництва – це створена в результаті цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, породний тип, лінія, родина тощо), що має нові генетичні ознаки, які стійко передає потомству, та за показниками продуктивності перевищує попередні типи тварин, прирівняне до винаходів (ст. 1 та ст. 25 Закону України «Про племінну справу у тваринництві» [10]. Подібна ситуація потребує змін, тим більше, що сучасні досягнення національної селекції у рибництві є: породи коропа – український рамчатий і український лускатний; коропо-карасеві гібриди [11, с. 122], лебединська заводська лінія малолускатого коропа [12, с. 58].

Організація племінної роботи в спеціалізованих селекційних та товарних господарствах відрізняється цілями, методами і формами ведення, успіх яких визначається вихідним матеріалом, який піддали тривалій дії природного відбору і він пристосований для тих чи інших умов. Ця умова набуває особливого значення при селекції риб, оскільки характер їх розвитку і продуктивність більшою мірою, ніж у інших сільськогосподарських тварин, залежить від місцевих природних умов та суттєво – від кормової бази. При організації робіт з формування маточних стад у репродукторних і промислових господарствах необхідно керуватись певними принципами. При цьому вихідне маточне стадо слід комплектувати рибою відомого походження по можливості із спеціалізованих господарств [13, с. 106].

Заготівля плідників та формування ремонтно-маточних стад відбувається відповідно до Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання [14].

Робота із заготівлі плідників та ремонтного стада об'єктів відтворення здійснюється впродовж промислового періоду, визначеного правилами рибальства, а також у разі потреби в період нересту з відповідним

обґрунтуванням строку, місця, знарядь лову, кількості плідників. При заготівлі плідників відбираються зрілі самці і самки, що відповідають вимогам рибництва. Облік стада щороку уточнюється за результатами бонітування та використання в процесі відтворення. Заготівля плідників та ремонтного стада (у разі вилучення особин з природного середовища) оформляється актом заготівлі плідників та ремонтного стада із записом у промисловому журналі.

Під бонітуванням риб визначено заходи щодо сортування і визначення якісного стану риб за сукупністю морфологічних, фізіолого-біохімічних і рибоводних показників [14]. Необхідно звернути увагу на той факт, що бонітування у тваринництві здійснюється відповідно до інструкцій з бонітування окремих видів тварин. Це: Інструкція з бонітування сільськогосподарської птиці [15], Інструкція з бонітування великої рогатої худоби м'ясних порід [16], Інструкція з бонітування свиней [17], Інструкція про бонітування племінних коней [18]. Проте відповідного нормативно-правового акта у галузі рибництва немає. Існують окремі положення, що здійснення бонітування українських порід коропа та амурського сазана [19] лише заплановано розробку Інструкції з бонітування рослиноїдних видів риб [20].

Доцільно розробити та прийняти відповідну Інструкцію про бонітування водних біоресурсів з урахуванням зоотехнічного обліку, що направлений на дослідження плідників та ремонтного поголів'я, а також запатентованих способів проведення мічення риб, як одного із способів їх бонітування.

Суб'єктами племінної справи у рибництві є власники племінних генетичних ресурсів; підприємства, установи та організації незалежно від форми власності та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які беруть участь у виробництві, збереженні, використанні, створенні, визначенні племінної цінності племінних (генетичних) ресурсів, торгівлі племінними (генетичними) ресурсами та надають послуги, пов'язані з племінною справою у рибництві (племінний завод, племінний репродуктор, селекційний центр). До суб'єктів, що надають послуги, пов'язані з племінною справою у рибництві, належить державне підприємство «Науковий селекційно-генетичний центр рибництва», який працює у сфері селекції, гібридизації та племінної справи різних об'єктів аквакультури. А також розробляє та видає нормативно-інструктивні документи і спеціальну літературу з ведення племінної роботи, племінного обліку і звітності; сприяє та бере участь у придбанні та використанні генофонду існуючих, локальних і зникаючих порід та видів риб як вітчизняного, так і закордонного походження. Крім того, він виконує та впроваджує різні системи ідентифікації плідників та ремонтного поголів'я риб племзаводів та племрепродукторів, розробляє програми племінної роботи за породами та видами риб, проводить їх експертну оцінку за власною продуктивністю та якістю нащадків, породовипробування, рибоводно-біологічне обґрунтування та режим рибогосподарської експлуатації внутрішніх водних об'єктів, програмування рибоводних процесів, цілорічно пропонує живу товарну рибу, технологічно забезпечує спортивні, аматорські, екзотичні водойми та підбирає для них рибу, доставляє живорибним транспортом рибопосадковий матеріал та живу товарну рибу.

Ще одним проблемним питанням селекційно-племінної роботи у рибництві є процедура отримання його правової охорони. Для отримання

правової охорони та визнання певної породи риби селекційним досягненням має бути наказ Державного агентства рибного господарства України. Відповідні накази були прийняті щодо української лускатої породи коропа за (часів знаходження України у складі СРСР) [21], щодо високопродуктивного типу лускатога коропа з підвищеною холодо- та зимостійкістю для західних областей України [22]. Далі відповідно до ст. 11 Закону України «Про племінну справу у тваринництві» здійснюється Державна реєстрація селекційних досягнень шляхом внесення відповідних даних до Державного реєстру селекційних досягнень у тваринництві.

Проте донині такого реєстру не створено, а є лише проект наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження положень щодо проведення апробації та реєстрації селекційних досягнень у тваринництві», який передбачає його створення.

Закон «Про племінне тваринництво» на відміну від ст. 487 ЦК України не передбачає можливості видачі патенту на селекційні досягнення у тваринництві та надання відповідних прав. Власники племінних (генетичних) ресурсів зобов'язані мати сертифікати племінних (генетичних) ресурсів, які є документальним підтвердженням якості та племінної цінності племінних (генетичних) ресурсів при їх придбанні, реалізації та торгівлі. Який в свою чергу є документ встановленої форми про походження, продуктивність, тип та інші якості тварин, сперми, ембріонів, яйцеклітин, складений на основі даних офіційного обліку продуктивності, офіційної оцінки за типом (ст. 1 та ст. 13 Закону України «Про племінну справу у тваринництві»).

Ще однією перепорою у захисті прав інтелектуальної власності на селекційне досягнення у рибництві є положення про те, що відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [23] правова охорона не поширюється на такі об'єкти технології: сорти рослин і породи тварин; біологічні у своїй основі процеси відтворення рослин та тварин, що не належать до небіологічних та мікробіологічних процесів.

Оскільки ми притримуємося позиції, згідно з якою рибництво можна розглядати у вузькому розумінні, що наведено у ВК України як штучне розведення і відтворення риби та інших живих ресурсів, і тоді рибництво виступає як підгалузь рибного господарства України; так і у широкому, яке відображається у понятті аквакультури (рибництва) без врахування рекреаційних послуг та процесу виробництва кормів, позаяк вони віднесені не до сільськогосподарської діяльності та є видами діяльності у сфері спорту, організування відпочинку й розваг і діяльністю у сфері переробної промисловості відповідно до національного класифікатору України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» [24, с. 34–35]. Відповідно, аквакультура (рибництво) зокрема включає в себе сільськогосподарську діяльність зі штучного розведення гідробіонтів у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції та ведення селекційно-племінної роботи. Це дає підстави зробити висновок, що селекційно-племінне досягнення є об'єктом правовідносин у сфер рибництва.

Список літератури:

1. Бех В. В. Проблеми селекційно-племінної роботи в рибориборстві України / В. В. Бех // Рибориборствознавство України. – 2008. – № 1. – С. 27–29: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rnu_2008_1_7.pdf
2. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку рибориборства на 2012–2016 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2011 р. № 1003-р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
3. Проект Концепції Загальнодержавної цільової програми у тваринництві на період до 2020 р. [: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/page/?9476>. – Назва з екрана.
4. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу : постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd> . – Назва з екрана.
5. Розподіл видатків Державного бюджету України на 2014 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eimg.pravda.com/files/8/3/837a6bc-dod-3.pdf>
6. Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28 грудня 2014 р. № 80-VIII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140080.html
7. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 20 травня 2002 року № 134/40 : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства і Національної академії аграрних наук України від 13 червня 2012 р. № 357/155 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
8. Про затвердження Положення про Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13 червня 2012 р. № 358 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
9. Про затвердження Положення про сертифікат племінних (генетичних) ресурсів та зразків форм сертифікатів племінних (генетичних) ресурсів : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 17 листопада 2011 р. № 629: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
10. Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15.12.1993 р. № 3691-XII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
11. Підпала Т. В. Селекція сільськогосподарських тварин : навч. посіб. [для підготовки фахівців напряму 1302 «Зооінженерія» у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики України / Т. В. Підпала]. – Миколаїв : Видавничий відділ МДАУ, 2006. – 277 с.
12. Бех В. В. Оцінка плідників малолускатого коропа лебединської заводської лінії за екстер'єрними та репродуктивними показниками / В. В. Бех // Рибориборствознавство України. – №1. – 2011. – С. 58–62.
13. Шерман І. М. Розведення і селекція риб / І. М. Шерман, М. В. Гринжевський, І. І. Грициняк. – К. : «КМ БМЕ», 1999. – 238 с.
14. Про затвердження Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 7 липня 2012 р. № 414 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
15. Про затвердження Інструкції з бонітування сільськогосподарської птиці,

Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінного обліку в птахівництві : наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 179 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.

16. Про затвердження Інструкції з бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід, Інструкції з ведення племінного обліку в молочному і молочно-м'ясному скотарстві та зразків форм племінного обліку в молочному і молочно-м'ясному скотарстві : наказ Міністерства аграрної політики України від 30 грудня 2003 р. № 474 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.

17. Про затвердження Інструкції з бонітування свиней, Інструкції з ведення племінного обліку у свинарстві та зразків форм племінного обліку у свинарстві : наказ Міністерства аграрної політики України від 17 грудня 2002 р. № 396 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.

18. Про затвердження нормативно-правових актів щодо бонітування племінних коней і племінного обліку в конярстві : наказ Міністерства аграрної політики України від 15 жовтня 2003 р. № 364 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.

19. Бех В. В. Інструкція з бонітування українських порід коропа та амурського сазана / В. В. Бех, І. І. Грициняк // Інститут рибного господарства УААН. – К., 2009. – 28 с.

20. Про затвердження плану заходів : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 27 квітня 2011 р. № 155. 179 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.

21. Українська луската порода коропа, затверджена наказом Державного комітету по рибному господарству при РНГ СРСР від 11 березня 1963 р. № 45 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/animals/catalog/ag-27/a-0/ab-156/>

22. Любінський лускатиї внутріпородний тип української лускатої породи коропа, затверджений наказом Мінагропромкомплексу України від 29 січня 1999 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/animals/catalog/ag-27/a-0/ab-146/>

23. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994 – № 7. – Ст. 32.

24. Шовкун Ю. Проблеми правового регулювання та визначення аквакультури / Юлія Шовкун // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 2. – С. 32–35.

В статье освещены проблемные вопросы правового регулирования селекционно-племенной работы в рыбководстве Украины. Проанализированы отдельные нормативно-правовые акты, регулирующие порядок ведения соответствующей работы в рыбководстве. Исследованы вопросы правовой охраны селекционного достижения в рыбководстве.

Селекционно-племенная работа, селекционно-племенная работа в рыбководстве, селекционное достижение в рыбководстве.

The article deals with problematic issues of legal regulation of breeding work in fish farming of Ukraine. Has been analyzed some normative legal acts which regulates the procedure of conduct of the relevant work in fish farming. Was investigated questions of legal protection of a selection achievement in fish farming.

Selection and breeding, selection and breeding work in fish farming, selection achievement in fish farming.